
TARİHÇİLİK: GEÇİCİLİK ve GÜVENLİK

*

*Büşra Ersanlı**

ÖZET

Tarih disiplininin sunduğu zaman ve mekân genişliği ve yöntem zenginliği siyaset alanı tarafından sınırlandıkça ve köşeye sıkıştırıldıkça daha da serpilip çeşitleniyor. Çünkü evrensel gerçekliğin çoğul yapısı en çok tarih alanında bariz bir görünüm sergiliyor. Zaman insanoğluna büyük kuvvet verir; insan ömrü kısa olmasına rağmen "tarihin ömrü" insana örnek teşkil eder. Değişim içinde hep var olan farklılıklar ve bazı devamlılıklar ömrümüzde bir mikro zaman yansımaları oluşturuyor. Bu yansımaya da kimlik diyoruz bir bakıma... Değişimi ve devamlılığı hep yansıtan bu kimlikler içinden kısa zamanlı ve zamansız "tarihler" bile yaratabiliyoruz.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Tarihler, Tarihçilik, Millîlik, Güvenlik, Türkoloji

Geçtiğimiz yüzyılın sonuna doğru, tüm sosyal bilim disiplinleri içinde, geleneksel teorik açıklamaları, birleştirici bütünleştirici anlatımları ve yöntemleri sorgulayan akımlar iyice artmıştır. Aynı şekilde tarih disiplininde de hatırı sayılır bir çeşitlenme gözlemlenmektedir. Bütün ülkelerin dört elle sarıldıkları resmî-millî tarihçilik ve arşiv çalışmalarına ağırlık veren, yazılı

* Prof. Dr. Büşra Ersanlı, Marmara Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

(çoğunlukla resmî) belgeleri esas ve tek veri olarak kabul eden geleneksel tarihçilik, sözel tarih ve mikro tarih yöntemleriyle bir yandan zenginleştirilmeye çalışılmış, bir yandan da özellikle resmî-millî tarihler çok yönlü olarak sorgulanmaya başlanmıştır.

Millîlik adına, bıkmış usanmadan aranan iki şey vardır: süreklilik ve egemenlik sınırları içinde ortak paydaların sayısını arttırmak. Sürekliliği ve ortak paydaların sıklığını hikâyeleştiren metinler, yani *millî tarih metinleri* izafi de olsa bir sabitlik yaratmış gibi görünürler ve siyasî iradenin ve onun meşruiyetinin gücünü "geçici" olarak arttırırlar. Çünkü bu bağlamda siyasî iradeler geçici olduğundan tarihçilikteki vurgu noktaları da geçicilik ve kısmen de gerçekdışılık barındırır. Bir yurttaş şekillendirme vazifesini üstlenir. "Bu işi tarihçilere bırakalım" sözlerinin arkasında da tarih bilimine ve tarih yazıcılığına (geçiciliğine) böylesi bir sığınma dürtüsü sezilir. Tarihi siyasetten ayırıyor gibi yapmak bu meşruiyeti arttırıcı bir etki yaratır. Esasında ise tarih metodu siyaset ile birleştirilmiştir. Böylece bir çeşit "kuvvetler ayrılığı" prensibiyle tarihçiliğin entellektüel yaptırım gücü temin edilebilir. Yani tarihe özerk bir iktidar alanı bahşedilmiş olur, bazı tarihçiler de ayrıcalıklı bir baskı grubu gibi siyasetin üstünde ve en çok da yanında olabilirler. Siyasî faaliyetin, insanların şahsî menfaat ve hürsularının geçici, tarih yazılarının ise kalıcı olduğuna inanmayı seçmek başlıbaşına bir millî projedir. Kısacası "siyaset" in üstünde ve dışında bir görüntü yaratmak millî siyasetin özüdür. İktidar alanlarını belirlemek eyleminin hükümetin ve parlamentonun ve siyasî partilerin, hatta sivil toplum örgütlerinin tekelinde olmadığı, siyasetin çok daha geniş bir alanı kapsadığını artık derinlemesine düşünmekte yarar vardır; çünkü siyaset her düzeydeki farklılıkları ele alarak sakin bir yaşama zemini oluşturma faaliyetidir ve siyaset bilimi sadece siyasî örgütlerle ilgilenmemektedir.

Siyasal faaliyetin hem kamu alanını hem de özel alanı kapsadığı gerçeği, siyaset teorisine de katkı yapmıştır. Tarih alanının da benzer açılımlara sahne olduğunu ileri sürebiliriz.

Bizler kabaca iki türlü tarihçilik biliyoruz: birincisi, klasik ulus-devlet kimliğini pekiştiren tarih; ikincisi, ulusal meşruiyet tarihçiliğinin dışında kalan mahallî ve özerk alanların ve birimlerin geçmişinin hikâyesi. Makro düzeydeki yani ulus-devlet tarih yazıcılığının kalıcılığı sorgulandığında, bu, özellikle *günün tarihi*'ne *mikro tarih*'e yönelen metodlarla yapılmaya çalışıldığında insanların mekân içindeki hareketliliğinin kalıcı bazı özellikleri ortaya çıkmış olur. Ama aynı zamanda alternatif "doğrular" nicelik olarak fazlalaşır. Böylece çoğul tarih, tekil olması beklenen tarih bilgisi ile karşı karşıya gelebilir; ister istemez iktidar da paylaşıyor gibi olur. İnsanlar arasında ba-

zı ortaklıklar belirginleşirken farklılıkların sanılandan çok daha fazla olduğu da iyice su yüzüne çıkar.

Arzu ettiğimiz meşruiyet bir yana, bilgi biriktirme merakımız güçlü ise farklılıklardan yola çıkmanın yöntem açısından birçok faydası olduğunu görürüz. Özne ve nesne hep farklılaştığından tarif tarife uymaz ve çeşitlenme sonsuzlaşır; denklemlerin artmasıyla da demirbaş millî tarihlerin açıklayıcılık özelliği zaafa uğrar. Ancak paradoksal bir biçimde özerk birimlerin çoğul tarihleri sağlam bir biçimde paylaşılan vasıfları su yüzüne çıkararak insanî kalıcılıkları belirgin hale getirebilir. Tarihçiliğin ütopyasından söz etmek istersek çoğul insanlık hallerinden muazzam ortaklık alanları çıkarmayı ümit edebiliriz.

"BÜYÜK" VE "KÜÇÜK" TARİHLER

Çağdaşlaşmanın büyük bir pozitif güç olduğuna inananları sorgulayan mikro tarihçiler, aslında bu kesin ve keskin pozitif sonucu değil de süreci incelemeyi seçmişlerdir, yani nesnel olanla tecrübenin nasıl yaşandığını anlatmak istemişlerdir (G.G. Iggers s. 102-103). Bu tür tarihçiler bir bakıma kendi özne olma haklarını bir mahalle, bir aile, bir insan, bir besin, bir eşya ile paylaşarak farklı bir hikâyeleştirme yolu izleyebilirler. Başka öznelere de hak tanır gibi görünürler. Esas eleştirileri, tarih yazımında köktenci bir sübut arayan çağdaşçı pozitivist makro tarihçiliğe yönelmiştir. Ne var ki, bu tepkilerinin çıkış noktası yine de siyasî/ideolojik olabilir; çünkü mikro tarihçilik entellektüel düzeyde bir muhalefet hareketidir ve "büyük" ve "kabul görmüş" anlatıları kırmayı hedefler, bazen de sadece yeniden yorumlamakla yetinirler; örneğin klasik liberaller karşısında neo-liberaller gibidirler ya da klasik Marksistler karşısında neo-Marksistler gibi...

Tarihçilik hafıza ile doğrudan bağlantılıdır, ama daha önemlisi bu disiplinin eleştirel algılamaya dayanan bir disiplin olmasıdır (L. von Ranke, s. 109). Ranke'nin altını çizdiği bu durum aslında farklı hatırlama haklarına işaret etmektedir. Hakları dengelemeye çalışan bu tavır, insana, sıradanlığa, tarihin öznesi olabilme imkânını sağladığından, birçoklarına göre "güvenilir bilgi" yaratmasalar da tek tek bireylere, bazı yörelere ve bazı kültürel gündelik yönelişlere bir güvenlik ortamı sağlamış olurlar. Güvenlik olarak kavramsallaştırdığımız bu durum aslında siyaseten iktidarın yani öznenin çoğullaştırılması, toplumsal açıdan da paylaşılmasıdır. Özne görünümlü iktidarın paylaşılır olması, tarih disiplininin eleştirel algılamaya yatkınlığı ile açıklanabilir.

Kısaca şunu söyleyebiliriz: Tarih yazıları, yazıldıkları dönemin izlerini taşırlar ve dolayısıyla yorumu yapan tarihçinin yarattığı meşruiyete orantılı

olarak geçicidirler. Geçiciliği, kalıcı olarak algılama özgürlüğü ise yine tarih okurlarına ve kullanıcılarına aittir. Başka bir deyişle kimlik yapıcılarına aittir. Örneğin, tarihçilerin daima bir şeylerin köklerine dönmeleri, bir kimlik güvenliği arayışıdır ve bu durum çoklukla disiplinin açıklama özelliğini ya da gücünü bozar (M. Bloch, s. 30-33). İşte bu açıklayıcılığı bozan algılama biçimi tamamen özgüven arayışıyla ilgilidir. Tarih yazılarının siyaset ve güvenlikle doğrudan bir ilişkisi olduğuna inanıyorum. Uluslararası ilişkiler teorilerinin ve güvenlik anlayışlarının sosyal kültürel açıklamalara yöneldiği son dönemlerde (bkz. *constructivism* ile ilgili makaleler) artık, tarihin yarattığı kimlik sorunlarını da daha geniş kapsamda ele almak zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bazı tarihçiler daha çok önceden güvenlik ve dış ilişkilerin tarihçi ve yurttaş için çok büyük önem taşıdığını belirtmiştir (H. Butterfield, s. 118). Tabii ki dünya nasıl örgütlendi ise tarihçinin malzemesi ve üretim yöntemi buna dayanacaktır.

Aslında ne makro düzeydeki tarihçilik ne de mikro düzeydeki tarihçilik, yazarlarının ortamları ve görüşleri dışında kuvvetli bir kalıcılık yaratamamışlardır. Makro tarihçilik ulusların ömürlerini kendine rehber edindiğinden daha kalıcı gibi görünmekle birlikte, ulusun dışındaki açıklamaları ya da farklı çözümlemeleri gündeme getirme konusundaki tutuklukları bakımından sık sık kapalı devre bir anlatım oluştururlar.

Siyasal egemenlik ve diğer uluslara karşı tutum veya düşmanlık veya şüphe veya savunma gibi nedenlerle ulusal düzeydeki makro tarihlerin, diğer ulusların makro tarihleriyle eklenmeleri de hayli zor olmaktadır. Bu tür çabalar daima dünyayı bir bütün olarak algılamada hiyerarşiler yaratmıştır: Örneğin Üçüncü Dünyaçılık pozitivist söylem açısından bir *zaman ittifakları ağı* yaratmıştır. Belirli bir gelişmişlik seviyesine ulaşmak için yılları on yılları hesaplayan bazı "kıt çareli" ülkeler geçici demirbaş tarihleriyle sonsuz bir koşuya girmişlerdir. Bu demirbaş anlatıların paylaşılabirlik oranları oldukça düşüktür. Ulusal düzeydeki bazı benzerlikleri yücelterek birlik haline getirmeye çalışan makro tarihçilik, rejim değişiklikleri, hatta siyasal iktidar değişiklikleriyle yıpranır ve siyasî değişiklikleri, anlatısına almak durumunda kalır ve bu özellikleriyle de ikide bir geçicilerler. En kötüsü sıradan hayattan kopuk oldukları için bu anlatılarıyla inandırıcılıklarını kaybederler.

Siyasî egemenlik sınırları içinden bütünsel genellemelere bakmak yerine, bütün insanların paylaşabileceği umulan, gündelik hayatları ilgilendiren, yeme-içme adabından, besin maddelerinden, mahalle ve ailelerden ilham alınan mikro tarihçilik de bazı kalıcılıklara işaret ederek, tekrarlanan tecrübeleri çalıştır ve aktarır. Ancak bu tür tarihçilik de mekân ve zamanla kısıtlı özellik-

ler barındırdığından çok zengin bir veri tabanı oluşturmalarına rağmen, değerlendirme açısından geçici metinler yaratabilirler. Tüm toplumların, bölgelerin bu tür çalışmaları eş zamanlı olarak geliştirdiğini düşünürsek, eklemlemelerin ve ortaklıkların artacağı kuvvetli bir ihtimaldir. Tarihçiliğin ütopyası böyle bir durum olabilir. Mikro tarih metinlerinden çıkan insanlık halleri daha geniş bir yansıma, daha çok paylaşılan kimliklerle siyasal anlamdaki geçicilik durumunu en aza indirebilir. Henüz böyle bir durum sözkonusu değildir; çünkü büyük tarihlerin küçük tarihlerle sorgulanabildiği ortamlar daha ziyade yerleşik katılımcı demokratik ortamlardır, baskıcı bir egemenlik arayışından kurtulmuş olan ortamlardır.

Günün tarihi, mikro tarih ve sözlü tarih, kişileri özgürleştirme ve büyük tarih içindeki nesnelliklerini kırma alanında son derece önemli bir dinamik yaratmıştır. İnsanlar, topluluklar, yöreler kendi özgün anlatılarını büyük hükmedici tarihler içinde eritmeye ihtiyaç duymadan geliştirdikleri durumda kendilerine yaratıcı ve güvenli bir ortam hazırlamış da olurlar ve zengin yeni hafızalarla (hatırlama ve algılamalarla) çoğul tercihli bir yazılı dünya yaratırlar. Örneğin sözlü tarih çalışmaları sıradan kişileri tarihin aktörleri olarak gördüğünden esas itibarıyla kişisel düzeyde özgüven yaratan bir yöntemdir. Bu yöntem hedefi (sonucu), yani iktidarı değil de süreci ön plana çıkarır. Dolayısıyla bilgiler kilitlenmez, başka bilgilere doğru akarak hayatıyet bulur. Yaşananlar, toplumsal hedeflerden farklılıklar gösterdiğinden toplumsal hedeflerde de zenginleşme olabilir. Zaman ve mekân dilimlerini sayıca çok arttıran bu küçük tarih yöntemleri bir yandan da yarattıkları fotoğraf benzeri yeni tür arşivlerle yeni ve çok boyutlu yöntemlerin yaratılması için ortam oluşturarak yeni paylaşılabilir "büyük" bilgilerin üretimine yol açabilirler.

Gene de, devamlı olarak beklenen büyük "bilgi" ile karşı karşıya gelen, yapısında simetri bulunmayan ve alışılan öğrenme yollarına kolay yardımcı olamayan bir konumdadırlar. Demek ki öğretme ve eğitime konusundaki tek taraflı yön verme projelerinin de yeniden farklı bir bakışla ele alınması gerekmektedir. Zaten bu da gelişmeler arasındadır. Dünya Eğitim Forumu (Dünya Sosyal Forumu paralelinde) ve örneğin Fransa'da açılan alternatif liseler bu gelişmelerin örnekleridir¹ ve bunlar, son on yılın gelişmeleridir.

¹ Fransa'da öğrencilerin duygusal tepkilerini bastırmak istemeyen alternatif liselerin yöneticileri, eğitim konusunda çarpıcı noktalara değinmektedirler. Bugünkü dünyada öne çıkan değer sisteminin, uzun süreli ve sabırlı bir alışveriş içinde olan eğitimcinin değer sistemine ters düştüğünü belirtiyorlar. Eğitimle meşgul olan insanlar yaptıkları işin doğası gereği "doğrudanlık karşısına yansımacılığı, aleniyet karşısına kamu alanını verimlilik karşısına özgürleşmeyi koyuyorlar". 2001 Ekim ayında Brezilyanın Porto Alegre kentinde toplanan ve 50000 kişinin katıldığı ilk Dünya Eği-

Millîlik durumunun tarih yazıcılığındaki kalıcılık arayışı ve bunu zorlayıcı yanı, siyasal projeden uzak gibi görünerek mesafeli bir tarafsızlık yaratmışken, mikro tarih ve sözlü tarih siyasî projeyi, yani "grand" teoriyi reddederek yeni bir proje oluşturur. Bunu sınıfsız toplum projesine ya da romantik folklorik tarihçiliğe benzetenler vardır (P. Burke, "History of Events...", s.233-248). Kişiyi ve iktidar alanı dışında kalanları kuvvetlendirmeye çalışan bu yeni tarih metodları bir yandan da, genel millîlik ya da genel kültürel referans noktalarını gözönünde bulundurmadan işlerini yapamazlar; yani millîlik hikâyelerine de başvururlar. Sadece bu açıdan bile siyasetin geçiciliğiyle gizli bir beraberlik içinde oldukları düşünülebilir. Bu da, tarihçilik adına olumsuz bir durum olarak görülmemelidir; çünkü zaman kavramının çağdaşçılık içinde kırılmalara uğradığı çok açıktır.

ZAMAN NEREDE VE NE İÇİN?

Tarih yazımı veya yapımı içinde zaman, mekân, hareket, amaç, değişim, süreç hareketliliği vardır; tüm bu kavramların etkileşimi aslında zaman fikrini yeniden yaratır, ister yapısı hiç belli olmasın, ister doğrusal (linear) olsun, ister çevrimsel (cyclical) olsun zaman tarihle beraberdir. Yine çağdaşçı pozitif akım zamanı doğrusal ilerlemeci yani linear bir biçimde öğretir ve bu öğretiyi de siyasî atılımları, değişimleri meşrulaştıran bir işlev yüklenir. Zamanın başka biçimlerde yorumlanması ise ya insanoğlunun ömrü ile ya da tabiatın dengesiyle bağlantılı görülebilir. Zaman kavramıyla ekoloji arasında bağ kuran bazı Hintli yazarlar, tabiattaki hareketliliğin ortadan kalktığı düşünüldüğünde hiç olmazsa geleneksel çerçevede zamanın da büyük bir anlam kaybına uğradığını veya uğrayacağını savunurlar (Rustom Bharucha, s. 1094). Zamanla ekoloji arasında kurulan bu bağ aynı şekilde zaman ve yer (mekan) arasında kurulan bağdır. Batılı şairler de doğulu düşünürler de (J. R. Levenson) ilk günah, başlangıç gibi durumlarla zamanı; çocukluk hali (Baudelaire, Poulet (der.) içinde, s. 263-279) ile zamansızlığı açıklamaya çalışmışlardır. Şimdiki zamanda sonsuzluk kurgulama da yine tabiatla bağlantılı bir şekilde ele alınmıştır. Zaman kavramıyla ilgili esneklik, mikro tarihçilikte, günün tarihinde, sözlü tarihte ve bunların çözümleyici yönteminde kendini gösterir. Perspektifi bozuk minyatürler gibi bazen de asimetric olarak nedensellik bağundan kopabilirler, çoğunlukla daha genel bir çerçeveye yerleştirilme sorunları vardır. Bu yerleşmemişlik hali de zaman kavramının esnemesine yol açabilir, yeni yorumlara alan sağlayabilir.

tim Forumunda, yerel yaratıcılığın ve atılımların tartışmaların ana eksenini oluşturduğunu biliyoruz. "L'école coeur de cible de la mondialisation", *Le Monde de l'éducation*, no 297, Kasım 2001, s. 42-45 ve "L'éducation sentimentale", *Politis*, 31 Ocak-6 Şubat 2002, no 686, s. 18-19.

İnsanoğlunun sınırlı konumu, pozitivist anlamda herşeye hükmedemeyeceği anlayışı, yer yer makro tarihlerde ortaya çıkabildiği gibi aslında mikro tarihlerde daha da fazla belirginleşir. Zaten mikro tarih sıradan insanı yüceltmez; sadece ona "programa çıkma" hakkı tanır, yani şimdiki zamanın tarih sahnesinde yer alma hakkı tanır. Dolayısıyla insanın sınırlı kapasitesi, yani muhafazakâr ideolojideki konumu özellikle mikro tarihte varlığını korur. Tarihi yapan ile yazanı paylaşılabilen bir iktidar noktasına çeker.

İnsan ömrünün irade ve amaçlarla, değişimle yarattığı zaman dilimleri, geçmişe ya da geleceğe kanca takma eğilimleri hep referans noktaları aradığını ve bu referans noktalarını en çok sübut etmiş geçmiş olgularda bulduğunu ileri sürebiliriz. Devamlı bir değişkenlik içinde bulunan muğlak bir taşıyıcıyla seyahat etmektense başlangıç ve sonuç noktaları belli olan bir hat üzerinde seyahat etmek, öğrenme biriktirme ve kullanma açılarından çok daha kolaydır ve hatta elverişlidir. Dolayısıyla insanoğlu zamanı da tabiat-taki benzetmeler yoluyla dilimlemiş ve bir hat üzerine dizmiştir. İnsanoğluna göre genel anlamda zaman ile tarihsel zaman böylelikle, millilik projesiyle bir noktada buluşma imkânı elde etmiştir.

Kültürle, tarihle zamanı sorgulayanlar, ekolojik bozulma ve tahrip ile zamanın da elden kaçtığını açıklayanlar, zamanın müphemliğine işaret edenler, reelpolitik'in kainatın coğrafyasını bozduğunu da savunuyorlar. Kısa-saca reelpolitik zaman ve mekan kavramlarını sürekli zorluyor ama tarih yazımındaki yöntemler arasında yine de en çok millilik durumu en dayanıklı tarih hikayesini yaratıyor (Berger, Donovan ve

Passmore (derl.) çünkü mikro tarihçiler bireyleri, olguları ve nesnelere bir bütünün parçası olma konumundan çıkarıp öznelleştiriyorlar ve bu öznellikler içinde paylaşılanların düzlemini değiştirmek istiyorlar. Paylaşılanların sadece millî devlet sınırları içinde yer almadığını ileri sürmekle kalmıyor, aynı zamanda millî devletin, güçlü devletin yarattığı "bilgi"ye de kafa tutmuş oluyorlar.

GÜVENLİK, YANI GÜNDELİK TEHLİKESİZLİK

Bilgi ile tarih arasındaki ilişki, güvenilir kaynakla veya güvenilir tarihçi ile siyasetçi arasındaki ilişki gibi geliyor. Bilgi ile güvenilir kaynak ya da güvenilir tarihçi aile reisi olarak düşünülürse, tarih ile siyasetçi de eylemci hikâyeci, başka bir deyişle geçiciliklerin küçük kahramanları olarak ele alınabilirler. İşte bu hiyerarşiye karşı mücadele, dünyanın siyasal örgütlenme biçimini sorgulamaktır. Buna paralel olarak uluslararası ilişkiler teorisyenleri de yeni açılımlarla güvenlik konularını siyasî/askeri alandan

kültürel/kişisel alana da çekmek için yeni kavramsal arayışlar içine girmektedirler. Doğal olarak kimlik tartışmaları bu bağlamda uluslararası ilişkiler teorilerine katkı sağlamaktadır. Özellikle fikirler ve kültür, güvenlik teorilerine ışık tutuyor (Checkel, Desch ve Hopf'un makaleleri). Diyaloğu özendirme hedefleyen bu yapıcı açılımlar genellikle iktidar ve egemenlik kavramlarını sorgulayan toplumsal cinsiyet (gender), ekoloji gibi akımlardan ilham alıyorlar. Kısaca "küçük" tarihlerle "küçük" güvenliklerin buluştukları bir yer oluşuyor. Bu küçüklükler hem kavramsal dünyaya hem de örgütlü dünyaya alternatif iletişim alanları sunuyorlar.

Temel eğitimin ilk yıllarında, öğrencilere masal, efsane ve belge arasındaki fark açıklanırken bu farklı kaynaklar arasında önem hiyerarşisi olmadığı da anlatılabilir. Önemli olan bu kaynakların o yöreye, o insan topluluğuna ve belki de tek tek bireylere kazandırdığı zaman, yani değişim-farklılık-dayanıklılık algısıdır. Öğrenciler aile hikâyelerini yazıya döktüklerinde çok şey kazanıyorlar; tarih derslerinin bunu özendirme ve dayanıklı kimliği, çeşitliliğin ortasına yerleştirilmesi gereklidir. Çocuklar diğer aileler ve diğer mahalleler arasında paylaşılanlarla paylaşılmayanların doğallığını kavrayabiliyorlar. Tarih derslerinde yerel özellikler üzerinde durulması anlatıyı, kaynağı ve duyguları bir araya getirir. Bu da en çok mikro tarih dediğimiz düzeydeki anlatılarla sağlanabilir, çünkü şahıs kendi hikâyesi ile tanıdıklarının hikâyesini aktarmanın imkânını yakalarsa kitaplardaki hikâyelerle iletişim kurabilir, sıradanlığın aktörleriyle tanışabilir. Demirbaş millî tarihin soğuk uzaklığından kurtulur. Yerellik, mahalle ve ev, sığınan bir kimlik olduğuna göre daima güvenlidir ve güvenliği özendirir.

Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) yerli, komünal ilaçların kullanımını özendirdiğini biliyoruz. Böylece dünya halklarının sağlığının yerel, özgün katkılarla gerçekleştirilebileceği gündeme geliyor. Tıp dünyasında hastalıktan korunmaya *profilaksis* deniyor; *pro* ön, *filak* bekçi anlamında... Toplumsal hastalıkları organik ve ruhsal hastalıklardan çok farklı görmemiz için ciddi bir neden yoktur. Nasıl ki koruyucu hekimlik hastalığı değil, sağlığı öncül olarak görüyorsa; bizleri "üç T" (tehdit, terör, tehlike) takıntısından kurtaracak öncül güç, tehlikesizlik halidir, yani barış ve diyalog halidir. Başka bir deyişle yerel ve özel tarih bilinci katılımcı kimliğin önkoşulunu temin eder. İnsanların ve özellikle de yeni bilgiler edinmeye çabalayan çocukların, kendi hikâyelerinde mutluluk bulmalarına imkân tanır. Güvenliği en kolay ve hızlı getirebilen paylaşma bilinci öğrenciye, tarihin aktörlerinin sadece devlet adamları ve komutanlar olmadığını gösterir.

En önemlisi militarizmden arınarak güvenli olmanın en kestirme ve doğal güvenlik olduğunu hissettirir. Toplumsal bünyeler yani insanlık halleri,

koruyucu hekimlik tarzında bir güvenlik arayışındadırlar; çünkü askerî güvenlik arayışlarının başarısızlıkları her geçen gün daha da artmaktadır.

ZAMANDAŞLAR, MEKANDAŞLAR, IRKDAŞLAR!

Aslında yeni tarih akımlarının amacı otoriteyi, geleneksel iktidarı kırmak, parçalamak, bilgiyi sarsmak kadar geçiciliği meşrulaştırmak olarak da görülebilir. Aynı şekilde bunlar, millî projeleri incelterek güçlendirmek veya diyalog yollarını farklı yönlerdirmek de isteyebilirler, ya da istemeden bu duruma yol açabilirler. Örneğin İsrail’de Soykırım Çalışmaları merkezinde yapılan tanıklıklar tarihi (sözlü tarih) millî projeyi “yüksek politika” tarzında güçlendiren niteliktedir. Uluslararası ilişkiler konularında yapılan tarihçilik sık sık “yüksek politikah” bir güvenlik stratejisi haline gelir (R.G. Hovannisian, “Historical Memory and Foreign Relations” F. Starr (der.), s. 237-276). Kalıcılık özelliğiyle bağdaştırılan hafıza güçlü bir toplumsallaşma hareketi yaratır: Hikâyenin toplumsallaşması, yani aktarımı yaygınlaştırılarak *zihinsel sınır güvenliği sağlamak* (Ersanlı, 2002, s. 34-36) ve bu yolla da uluslararası platformda hatırı sayılır bir aktör olma durumunu garantilemek... İşte istenen de budur: Tarihsel hafıza ile millî projenin uluslararası platforma çıkarılması...

Hafıza ile yaratılan *siyasal aidiyet hakkı* Sovyet sonrası ülke halklarının da en önemli çalışma alanı ve amacı gibi görünmektedir. Yani, hafızanın toplumsallaştırılması yoluyla “grand” teoriler yaratmak ya da sözlü tarihçilikle tekrarlanan tecrübeleri yaymak, Ermenicilik, Ukraynacılık, Azericilik, Rusçuluk veya Türkçülük yapan bazı tarihçilerde açıkça görülür. Örneğin Rusya ile Ukrayna arasındaki çekişmelerde her iki ülkenin de köklerini paylaşan ve/veya ayrıştıran farklı tarihçiler hep varolmuştur (Zenon Kohut, “History as a Battleground: Russian-Ukrainian relations and historical consciousness in contemporary Ukraine”, F. Starr (der.), s. 123-145). Resmî ve sivil olarak ulus-devlet gerçeğini esas almak bu örnekte, birçok başka örnekte olduğu gibi çok belirgin bir şekilde dikkat çekiyor. Yani, iki halk da Kiev-Rus’a (9. Yy) mı dayanıyor, yoksa tamamen ayrılır mı; hangi dönemin tarihçileri birleştirmek, hangileri ayırmak istiyor. Rusyayı ve Rusları Moskova devletiyle (15. Yy) tarih sahnesine çıkarmak ne kadar doğru olur? Ukraynalılar ile Ruslar destanlarını paylaşabilirler mi; yoksa bu halklar dillerini bile paylaşmamalı mı? ²

² 2001 yılı ortalarında Ukraynalılar resmî ve gayri resmî düzeyde Rusça konuşmama kararı aldılar. Bir yandan da Amerika’da antik Ukrayna edebiyatı çalışmaları akademik düzeyde kurumsallaştırılıyor vs. Ayrıca, bağımsızlıktan bu yana, 1932-33’deki “insanoğlunun sebep olduğu açlık” olayını daha çok artan sayıda tarihçi *soykırım* olarak hikayeleştiriyor. Yüzyıl başında, yerle-

Türkoloji ve Türkçülük kavramlarının tarih çalışmaları açısından bugünkü konumu da oldukça sorunludur. Türkoloji sadece Türkiye'yi ilgilendiren bir araştırma alanı değildir. Türkçülüğü ve Türkoloji çalışmalarını değerlendirirken, Türk kökenli halklar arasındaki mutlak benzerliklerin altını çizerek değişmez ve sürekli, hatta sabit ayniyetler üzerinde durmak aslında Türkoloji çalışmak anlamına gelmemektedir. Bu sadece Türkçülük yapmaktır. Çünkü Türk kökenli halkların gündelik kültürleri, siyasal deneyimleri, coğrafi koşulları çok farklılıklar gösterir; hatta tarihlerini ve edebiyatlarını yorumlayışları da hem kavramsal hem çözümleme açılarından farklıdır. Süreklilikler kısıtlı, süreklilikler çoğuldur. Türkçülük yapmak, Türk kökenli olan herkesi başka diğer insanlara karşı savunmak ya da diğerlerini görmemeye çalışmak ise yine Türk olan kültürü ve kültürleri anlamakta, öğrenmekte zorlanırsınız. Bu kültürün tarihini ise geçicilik kaydıyla dahi yapamayız. Ülkemizde hala "yüksek ve büyük" tarihçilik yoluyla Türkçülük yapanlar vardır; henüz sözlü tarih ya da mikro tarih yoluyla Türkoloji çalışanlar yok denecek kadar az. Bu yöntem kullanıldığında farklarla belirginleşen insanlık halleri zenginleşmiş bir Türkoloji alanı yaratabilir. Farklılıkları Türkoloji alanında da kaydetmek Türkiyeli tarihçilerden daha çok, on yıl önce bağımsız olan cumhuriyetlerin tarihçileri tarafından yapılıyor.

Türkoloji, sadece dil ve edebiyat çalışmaları değildir; en azından artık bugünün tarih yazıcılığı çerçevesinde kabul edilemez. Türkoloji, bugünkü koşullarda, yani tarihin geçiciliği içinde hem sosyoloji, hem antropoloji, hem linguistik, hem edebiyat, hem tarih, hem coğrafya, hem ekonomi, hem siyasettir ve son derece zengin ve merak uyandıran bir çalışma alanıdır. Benzerliklerin esas alındığı yöntemlerle tatminkar bir gözlemleme, anlama ve öğrenme sağlayamadığımızı göre artık farklılıkları çalışarak tarihi sevmek; özellikle de artık Türkçülükten değil Türkolojiden söz etmek ve bu alanın interdisipliner bir biçimde hakkını vermek, yeni tarih yöntemleri ile daha etkin bir biçimde denenmelidir.

* * *

Tarih tanım itibarıyla farklılıkların hikâyesidir ve belki de en eğitici yanı budur; oysa benzerlikleri vurgulamak için kullanılıyor: Üç türlü tarihçi var: ayrıcalıklı bir baskı grubu gibi varlıklarını sürdürenler, bunlar özel müteşebbisler gibi; ikincisi, resmîyeti doğrudan kuvvetlendirenler; üçüncüsü de resmî referans noktalarından hareket ederek eleştiri yapanlar. Son ikisi aslında ölçek olarak "yüksek/büyük" tarihi ve millî söylemi aldıklarından, si-

şikliğe zorlanma nedeniyle büyük bir demografik kayıp yaşayan Kazakistanlı tarihçilerin de soykırım iddialarını tarih yazımına aktardıkları bilinmektedir.

yasetle tam bir bütünlük içindedirler, ancak resmî olanların hikâyesi toplumsallaştırma nedeniyle daha yaygın ve daha dayanıklı izlenimi verir; sivil eleştiricilerin ise etkisi daha az yaygın ve sürelidir. İlk gruptakiler ise, özel girişimcilerdir; özne olma vasıfları daha kuvvetlidir ama hiçbir zaman sistem aleyhtarı olamazlar, tanımları itibariyle çağdaşçılık söylemi içindedirler. Ama en çok da onlar otonom bir edayla siyasî olana kuvvet veya zâfiyet verirler. Önemli bir baskı grubudurlar. Yeni tarih yöntemlerini kullanan tarihçiler işte bu üç türün içinden çeşitleniyorlar, bu üç ayrı tutumdan ilham alıyorlar. Yeni yöntemleriyle kendilerini de sorgulama fırsatı buluyorlar.

Tarih çalışmalarındaki son akımların siyaset dışı yazımının, daha doğru bir deyimle iktidarlar dışı bir yazımının, sıradanlığın hikâyesinin, özelin, özzerkin ve kişinin serüveninin kaygılarını şöyle sıralayabiliriz: Bireyi bütünsel merkezi tarihin boyunduruğundan kurtarmak, zaman ve mekânı küçülterek aksiyonu ve reaksiyonu çözümlemek, anın tarihini genişletmek... Tüm bu kaygılar geçicilik adına, farklılıkların tanınması adına, kısaca demokratikleşme adına sağlıklı bir iletişim yaratmaktadırlar. Yöntem sorunları ne kadar ciddi olursa olsun, simetri yoksunluğu ne kadar belirgin olursa olsun, mikro tarih, yerelliğin, ailenin, kişinin, gündelik tecrübenin, tekrarlanan tecrübenin, yani geleneklerin merkezkaç bir biçimde yazılması, tarih ile güvenlik çalışmalarını yaklaştırması açısından önemlidir. Çünkü kişisel düzeydeki güvenceler, mahallî düzeydeki güvenlikler, sıradan tecrübe düzeyindeki kabul edilebilirlikler yine de tarih disiplininin tam anlamıyla daraltılmamış ufku içindedir.

KAYNAKLAR:

- Stefan Berger, Mark Donovan ve Kevin Passmore (derl.), *Writing National Histories: Western Europe Since 1800*, Londra, Routhledge, 1999.
- Rustom Bharucha, "Enismas of Time: Reflections on Culture, History and Politics", *Economic and Political Weekly*, Yeni Delhi, March 25, 2000, s. 1094-1100.
- Marc Bloch, *The Historian's Craft*, New York, Vintage Books, 1953.
- P. Burke, "History of Events and the Revival of Narrative", P. Burke (der) *New Perspectives on Historical Writing* içinde, Oxford, Polity Press, 1991.
- Herbert Butterfield, *Man on his Past*, Cambridge, Cambridge University Press, 1979.
- Stephen Caunce, *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi*, çevirenler: Bilmez Bülent Can ve Alper Yalçinkaya, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001.

- Jeffrey T. Checkel, "The Constructivist Turn in International Relations Theory", *World Politics* 50, Ocak1998, s. 324-48.
- Esra Danacıoğlu, *Geçmişin İzleri, Yanbaşımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001.
- Micheal C. Desch, "Culture Clash: Assessing the Importance of Ideas in Security Studies", *International Security*, Vol. 23, No.1 (Yaz 1998), s.. 141-170.
- Büşra Ersanlı, "Zihinsel Sınır Güvenliği", *Toplumsal Tarih*, (Tarihi Silahsızlandırmak: Çağdaş Bir Tarih Eğitimi özel sayısı), Sayı 100, Nisan 2002, s. 34-36.
- , "Güvenlik ve Özgürlük", *DA* (Diyalog Avrasya, Küreselleşme özel sayısı) 2004.
- Ted Hopf, "The Promise of Constructivism in International Relations Theory", *Internatioanl Security*, Vol. 23, No.1, (Yaz 1998), s. 171-200.
- Georg G. Iggers, *Historiography in the Twentieth Century From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*, Hanover, Wesleyan Uni. Press, 1997.
- Jacques Le Goff, *Histoire et Mémoire*, Paris, Editions Gallimard, 1988.
- Joseph Levenson, *Confucian China and Its Modern Fate, The Problem of Intellectual Continuity*, Londra, Routledge and Kegan Paul, 1958.
- Arthur Marwick, *The Nature of History*, MacMillan Education, 1970.
- Georges Poulet, *Studies in Human Time*, New York, Harper Torchbooks, 1956.
- Richard Price ve Christian Reus-Smit, "Dangerous Liaisons? Critical International Theory and Constructivism", *European Journal of Internatioanl Relations*, SAGE, 1998, s. 259-294.
- Leopold von Ranke, *The Secret of World History*, Derleyen ve Çeviren: Roger Wines, (Özellikle, "On the Relation of and the distinction between history and Politics" adlı bölüm), New York, Fordham University Press, 1981.
- S. Frederic Starr (der.), *The Legacy of History in Russia and the New States of Eurasia*, New York, M.E. Sharpe, 1994.
- Tarih Yazımında Yeni Yaklaşımlar, Küreselleşme ve Yerelleşme*, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2000.
- Paul Thompson, *Geçmişin Sesi, Çeviren: Şehnaz Layikel*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.